

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение
«Сангарская средняя общеобразовательная школа №1»
МО «Кобяйский улус (район)

**Поселковая научно-практическая конференция
«Сметанин – улуу саха...», посвященная 100-летию
писателя-воина Т.Е.Сметанина**

**Тема работы: Т.Е.Сметанин айымньыларынан
метапредметнай соруудахтар
по направлению: «Т.Е.Сметанин – детский писатель»**

Выполнила:

Каратаева Альбина Петровна,
МБОУ «Сангарская СОШ №1»,
учитель начальных классов.

п.Сангар

2019 г.

Иһинээ5итэ

Кириитэ.....	1-2 стр
1 Баһа. Френтовик суруйааччы Тимофей Егорович Сметанин.....	2-3 стр
1.1. Т.Е.Сметанин тус оло5о эдэр ыччакка суолтата.....	2 стр
1.2 Тимофей Сметанин өлбөт – сүпшэт айымньылары.....	2-3 стр
2.Баһа Т.Е.Сметанин айымньыларын ырытыы	
2.1 Уерэх предметтирин кытта Тимофей Сметанин айымньыларын ситимнээбин.....	3-13 стр
2.2. Литература аа5ыыта учебниктан Т.Е.Сметанин айымньыларын ырытыы.....	4-5 стр
2.3. О5олор улэлэрэ, ситиьиилэрэ.....	5-6 стр
2.4. Т.Е.Сметанин айымньыларынан метапредметнай сорудахтар.....	6-12 стр
3.ТҮМҮК.....	12 стр
4.Туттуллубут литература.....	13 стр
5.Сыһыарыылар.....	14 стр

Кириитэ

Билинни кэм суолтата

Саха билиилээх суруйааччыта, буйун-бэйиэт Тимофей Егорович Сметанин айымньыларын аахпатах, уерэппэтэх, сэнээрбэтэх аабааччы суоҕа буолуо. Суруйааччы элбэх хобооннорун дьоруойдара – араас кыылар-кетердер. Кетеру-суурэри кыбилии санардан Тимофей Сметанин оҕо болҕомтотун тардар, интэриэбиргэтэр. Ону таынан тереебут тылы уерэтиигэ, оҕону ийтиигэ олус суолталаахтар, айымньылар олоҕу кытта ыкса сибээстээхтэр. Холобур, «Хабаайка» диэн хобооно.

Алын суьуех оболоругар Т.Е.Сметанин хобооннорун, кэпсээннэрин билибиннэриигэ «Литература аабыыта» уруогар эрэ буолбакка атын уерэх предметтэригэр эмиэ туьаныахха, уерэтиэххэ сеп эбит дии санаатым. Ол курдук, ахсаан, уруьуй, тулалыыр эйгэ, саха тылын, нуучча тылын уруоктарын кытта сибээстиэххэ сеп, араас соруудахтары бэлэмниэххэ сеп. Билинни ФГОС программатынан уруокка сурун ирдэбилэ – сатабылы сайыннарыы. Оттон уорэнээччилэргэ дэгиттэр сатабылларын сайыннарар олугу уулар кыбинэн учуутал буолар. Уруок диэн уорэнээччи харабынан корон, илиитинэн тутан –хабан, эт ойунэн толкуйдаан туьалаах уоруйэхтэргэ бэйэтинэн уьуйулуута буолар. Учуутал уруокка бу дэгиттэр сатабыллары оболорго инэрэригэр араас ньымалары туттар, туьанар. Оттон дэгиттэр сатабыллары (УУД) 4 сурун болоххо араарабыт:

- 1.Ытык ойдобуллэри инэрии – уорэнээччи билиитэ олоххо наада буолары чопчу билиэхтээх, бэйэтин онно бэлэмнииргэ туьуланыхтаах.
- 2.Бэйэни салайар - дьаьайар сатабыллар – бэйэ санаатын сааьылаан санарыы, сыььаны булан конноруу.
- 3.Билэр-корор сатабыл – бэйэтин соругун туруорар, кинигэ, сурутуу бары коруннэрин кодьуустээхтик туьанар, билиитигэр

тирэбирэн саабылаан, наардаан, майгыннатан, ырытан, холбоон, тэннээн сананы билэ сатаа4ын. Араас таблицаларынан. Ойууларынан. Схеманан кордорор уоруйэхтэри утумнаахтык бабылаабын.

4.Бодоруьар сатабыл – саастыылаахтарын, бииргэ уорэнэр оболорун кытары бииргэ улэлиир, санаатын уллэстэр. Ыйытальбар, сэргиир, бол5ойон истэр, кэпсиир уеруйэхтэрин сайыннарар.

Тимофей Сметанин оболорго анаан суруйбут айымньыларын уерэтэргэ, о5о бол5омтотун тардарга, этиллибит сатабыллары инэриигэ араас предметтэри ситимниир олус наадалаах дии саныбын.

Улэм сыала: Т.Е.Сметанин айымньыларынан метапредметнэй сорудахтары толкуйдаан Литература аабыыта уроогар уерэппити чинэтиигэ туьаныы.

Улэм соруга:

1.Суруйааччы Т.Сметанин оло5ун уерэтии, айымньыларын аа5ыы, ырытыы;

2. Талыллыбыт айымньыларыттан уерэх предметтирин кытта ситимнээбин

3.Уерэнэеччилэр кытта улэни тэрийии.

Чинчийии предметэ: метапредметнэй сорудахтар

Чинчийии матырыйаала: Т.Е.Сметанин айымньылар

1 Баһа. Фронтовик суруйааччы Тимофей Егорович Сметанин

1.2.Т.Е.Сметанин тус оло5о эдэр ыччакка суолтата

Киьи-аймах былыр-былыргыттан улаханнык өрө тутар сыаннаһа – утуө. Ол аата, кини, бэйэтин эрэ иннин корунэр киьи буолбакка, до5отторун, дьизэ кэргэнин, тороппуттэрин, аймахтарын, бар дьонун,

дойдугун туугар олорор буолуохтаах. Бу уоьэ этиллибиккэ Тимофей Сметанин олоьо, айар улэтэ холобур буолуохтарын соп. Кини айымньыларын аабан, уорэтэн, дьонун-сэргэтин, доьотторун ахтыыларыттан Тимофей Егорович амарах сурэхтээх, кэрэьэ дьулуьар утуо кьи буолара костор.

Элбэхтэн аьыйах холобуру аьаллахха, 1944 сылтан чугастык билсибит доьоро суруйааччы, кириитик Николай Заболоцкай «Утуокэн кьи этэ» диэн ахтыытыгар: «...мин Тимофейы кытта сэрии бутуутунээьи уонна кэннинээьи аьай биллэр кытаанахтардаах, ол эрээри хаттаан хатыламмат бэйэтэ туспа кэрэхсэбиллээх бириэмэьэ тубьээн билсибитим. Сэриилэьэр армияттан илдьэ кэлбит кэриэс танаьын-куйаьын элбэьи корбут синиэлин илиммит, туоьугэр кылыгырас мэтээллээх, ип-итиинэн, хап-харанан корбут, айыльаттан ойдоох, эйигин хайаан да куллэрэр, уордэр оттунэн булан санарар, юмордаах кьини мин билсэн истэьим аайы улам собулээн, тартаран, доьордоьон барбытым», «Ийэ дойду чулуулаах патриота, хорсун саллаата, урдук талааннаах поэт-суруйааччы уонна утуокэннээх, эйэьэстэй-эйэьэс майгыннаах кьи этэ» диэн ахтыбыта. Чугас доьоро, поэт Иван Петров ахтыытыгар Тимофей угус доьордообун, оболору бэйэтин тулатыгар магнит курдук тардарын, ордук кини кордоох кэпсээннэринэн кими баьарар кэрэхсэтэрин бэлиэтээбитэ.

1.2 Тимофей Сметанин өлбөт – сүппэт айымньылар

Тимофей Сметанин олус кылгастык да олорон аастар, олус элбэх кэрэ айымньылары норуотугар бэлэхтээбитэ. Суруйааччы оболорго анаабыт айымньылар: «Күөрэгэй», «Куоска олоьхото», «Кьһыл былааттаах кьыс» пьеса, «Уол уонна эһэ» сценка. Кини оболорго

суруйбут Мэхээлэчээн булчут бэл этэрбэһэ чаархаан буолар, төбөтүгэр кус сымьыттыыр, кутаттан бөрө таһаарар, оннооҕор кини эһэни миинэн турардаах. Ити курдук омун, кырдык икки ардынан кэпсээннэрэ киһини куллэрэрэ сүрдээх. Суруйааччы айымньыларыттан биһиги иккис кылааска «Эһэ туһунан остуоруйатын», үһүс кылааска –

«Көрүдүйөс күн», «Манчаары» , «Куоскалар уонна саһыл» диэн айымньыларын, төрдүс

кылааска – «Куһу ураҕаһынан да бултуурбут», «Төбөбөр кус сымьыттаабыта, өлөр суолтан бөрө быһаабыта» диэн кэпсээннэрин кытта билсиспиит, аахпыпыт. Тимофей Сметанин суруйар тылы көрдөөх, уран, онон оҕону түргэнник тардар.

Саха литературатыгар өлбөт – сүшпэт айымньылары биэрбит Тимофей Егорович айар үлэтин үгэнигэр, 28 эрэ саастааҕар күн сириттэн арахсыбыта. Биир дойдулаахтара кини чабылай талаанын «Халлааны суруйар сулус уотун кэриэтэ, күүскэ күлүм гыммыта» дииллэрэ оруннаах.

Сааһылаабыт санаабын Петр Аввакумов суруйбут этиилэринэн түмүктүөхпүн баһарабын: «Тимофей Сметанин айбыта хаһан да өлбөөдүйүө, мөлтүө суоҕа. Сөбүрүйбэт ыралаах буойун, төрөөбүт дойдутун күүскэ таптыыр киһи дууһата умайа, сырдыы туруо».

2.Баһа Т.Е.Сметанин айымньыларын ырытыы

2.1 Уерэх предметтирин кытта Тимофей Сметанин айымньыларын ситимнээһин.

Ахсаан уруога

Автор элбэх айымньыларыгар ахсаат аат туттуллубута кестер.

Холобур, «Керудьуес кун»

«Арай биирдэ

Кеша, катя, Ваня

Уонна кыра Таня

Млхсо5оллуун **бэьиэлэр**

Мо5отойдуу истилэр...»

«Куоска олонхото»

«...Бэл аан кытта кини сыаналарын билэр эбит быьыыта

Биииир- диэн аан аьылынна

Иккии- диэн аан сабылынна...»

«Кыылар ункуулэрэ»

«...Эьэ кэллэ, экирээтэ

Ойон иьэн охтон тустэ,

Устэ, туертэ текунуйдэ

Иьэ-кехсе тегуруйдэ»

«Куобахчаан кунэ»

«**Биир** туораахтан эьиил **икки** куолас ууннун.

Отгон бииркуоластан ортотунан **30 –ча** туораах...

Куобахчаан сааьа сэттэ,

Колхозка кунэ сэттэ уон

Отут эрэ кыайбат бутун **суус** буолуон...»

Уонна да атын хобооннорго, кэпсээннэргэ ахсаан аат бэлиэтэнэр.

Бу Тимофей Сметанин бэйэтэ сыппара5а сыьыаннаа5а кестер.

Кини 1942 сыллаахха дойдутугар Кэбээйи райпотугар суотчутунан улэлии сылдыбыта биллэр.

Тулалыыр эйгэ уруога

Кыыллары-кетердери, айылҕаны уерэтиигэ эмиэ хобооннору туттуохха сеп. Холобур, «Куоска олонхото» айымньыга кус араабын уерэтиэххэ сеп: «Мороду» (черкеекуттэн эрэ улахан «урут-урут-урут « диэн саналаах кус), «Кеҕен» (беденкураанах кус, атыра баттаҕа куех, атаҕа кыбыллыны), «Черкееку» (атыннык чыркымай, эриэн тебелеех кыракый кус), «Халба» (кэтит тумустаах орто кус) (Слайд)

Саха тыла

Саха тылын уроугар тылы сайыннарыыга, уерэтиигэ, суолтатын быһаарарга, этиилэри ырытыыга хобооннору, кэпсээннэри туттуохха сеп. Холобур, «Снайпер саата» Егор Чээрин айымньыттан «... Эн Робинзон Крузо буолбатаххын, сэрии буолбут сиригэр сылдьан , сэбэ сэбиргэлэ суохсылдьан эрэйдэниэн суоҕа, сатабыллаах кыраҕы эрэ буолуоххун нада» диэн этии баар. Манна кыраҕы диэн тылы оҕолорго быһаарабыт. (Даҕаабын аат, Хадаҕый? Кыраны да таба керер, сыты характаах) диэн суолталаах тыл.

Нуучча тыла

Нуучча тылын уроугар эбии дьарык, соруудахтар курдук эмиэ киллэриэххэ сеп. Холобур, белеҕунэн улэни (групповая работа) тэрийэн сахалыыттан нууччалыыга тылбаастатыахха сеп.

Ити курдук Т.Е.Сметанин хобооннорун, кэпсээннэрин, остуоруйаларын араас уерэх предметтэрин кытта ситимниэххэ сеп дии саныбын.

2.2. Литература аабыта учебниктан Т.Е.Сметанин айымныларын ырыты.

Билинни кэмнэ биллэр суол, о5о кинигэ аабыта мелтеете, ордук сахалыы аабыы. Билигин Сангаар бастакы нумэрдээх оскуолатыгар 2саха кылааба баар. Саха тылыгар нэдиэлэ5э 3 чаас, литература аабыта уроугар 2 чаас керуллэр. Саха суруйааччыларын айымныларын ол иьигэр Тимофей Сметанин хобооннорун, кэпсээннэрин Литература аабыта уроукка аабабыт, уерэтэбит, ырытабыт. Ону табыгар Бэйэ аабыта, Дьизэ кэргэнинэн аабыы анал эбии дьарыкка аанаммыт кинигэлэринэн эмиэ туьанабыт (Слайд). Учебниктары ырытан кердехе Тимофей Сметанин 7 айымнылара киирбиттэр, олус абыахтар дии саныбын. Ол курдук: (Слайд)

1 кылаас. Литература аабыта, 2018с.автор Л.В.Захарова, У.М.Флегонтова – суох

«Ыалынан аабыы» 2018с. Куоска олонхото

2 кылаас. Литература аабыта, 2015с.

«Борон куобах уерэммитэ»

«Керудьуес кун»

«Бэйэ аабыта», 2014с. Куоскалар уонна сабыл.

3 кылаас. Литература аабыта, 1 чааба, 2017 с.

«Тебебер кус сымыттаабыта, елер суолтан бере быыбаабыта»
(Мэхээлэчээн булчут айымныттан)

4 кылаас.

1 чааба. Литература аабыгыта, 2016с. «Снайпер саата» (Егор Чээрин)

2 чааба. Литература аабыгыта. «Кууу урабаанынан да бултуурбут»

Оболор бу айымнылары олус себулээн аахпыттара, чугастык былыммыттара. Манан эрэ мунурдаммакка бийиги оболорбут эбии хобооннору «Сайыспыт», «Саас», «Хабаайка», «Куоска олонхото», «Кыылар ункуулэрэ», «Борон кубах уэрэммитэ», кэпсээннэртэн «Аксаана сибэки», «Курэгэй» остуоруйаны уэрэпиттэрэ.

2.3. Оболор улэлэрэ. Ситийилэрэ (Слайд)

Т.Е.Сметанин бу айымныларын бийи кылаас оболоро уэрэтибит, ырыттыбыт, суруйааччы 100 саабын керсе араас тэрэбиннэргэ кытынныбыт.

1. 1 степеннээх. Диплом 2017с «Елуенэ»

2. «Артистизм» номинация кыайылаахтара Михайлова Наташа, Попова Венера, Диплом «Сайыспыт».. 2018с

3. Сертификат. Кононова Дарина, Егорова Виолетта

4. 2 степеннээх Диплом Уруууй куонкурса, Петров Антон

3 степеннээх Диплом, Кононова Дарина, 2018 с.

5. Инсценированной айымнылар курэхтиригэр 1 степеннээх Диплом , «Аксаана сибэки», 2019 с.

6. 1 степеннээх Диплом. Егорова Виолетта, быыстапка кыттылааба, 2019 с.

2.4.Т.Е.Сметанин айымньыларынан метапредметнай соруудахтар.

«Куоска олонхото» 1946с.

I.Литература аабыта

1.«Куоска олонхото» диэн хобоон ааптарын бэлиэтээ:

А.Семён Петрович Данилов

Б.Пётр Николаевич Тобуруокап

В.Тимофей Егорович Сметанин

2. Т.Е.Сметанин «Куоска олонхото» хобоонугар ханнык дьыл кэмэ кестеруй?

А.Кыбын

Б.Саас

В.Куьун

Г.Сайын

II.Тулалыыр эйгэ.

1.Ханнык кус саха сиригэр муус устар бутуутэ, ыам ыйын сабаланыыта кэлэрий?

А. Мороду

Б.Халба

В. Ке5ен

Г. Чеккееку

2. «Куоска олонхото» айымньыга ханнык дьиэ кыыллара баалларый?

III. Ахсаан

Задача

1. «Оскуолаҕа уерэх бутуутэ,

Оҕолорго саас уеруутэ,

Уербут-кеппут 12 оҕо

Кэпсэтэ-кулсэ

Кылааска олороллор

Туйгуннук бутэрбиттэр кинилэр кылаастарын.

3 оҕо керудуергэ тахсыбыттар

Кинилэр иккис сылын кылаастарыгыр хаалбыттар.

Онтон орто сыананан бутэрбит оҕолор

туйгун оҕолортон 2 тегул аҕыйах.

Хас оҕо бу кылааска уерэнэрий?

IV. Саха тыла

1. X уолу хара тураах уруйдуу керсубут тылларын ситэрэн биэр.

«Даах, даах!»

Та –ак, та-ак!

.....

.....

2. Тылларга сана чаастарын бэлиэтээ, ыйытыыларын туруор.

«Сааскы кэми ахтабыт,

Сааскы тыалы таптыбыт,

Сааскы куннэ иттэбит.

Сааскы куехтэн уерэбит.»

V. Нуучча тыла

Переведи на русский язык.

Ханна да бардын,

Ханна да хаамтын

Ыттыын-кустуун

Кетер-суурэр

Бука-бары

Бука-бары

Кинини уебэллэр,

Кинини мебеллер.

«Куобахчаан кунэ»

I. Литература аабыыта

1. Тимофей Сметанин ханнык хобоонуттан ылыллыбыт этиилэрий?

Кини хаан да мэниктээбэт,

Кими дааны мээйдээбэт.

Ол иьин таптыллар,

Ол иьин хайгыллар.

А. Куоска олонхото

Б. Куобахчаан кунэ

В. Куоскалар уонна сабыл

Г. Кыыллар ункуулэрэ

2. Тимофей Сметанин «Куобахчаан кунэ» хобоонугар аныр оболоругар кэьиитин тугу аБалан испитэй? Септеех эппиэттэри тал.

А. Туох эрэ кутуругун, Б. Туораах, В. БаБа икки буутун

II. Саха тыла

1. Тылы састаабынан ырыт

- Куобахчаан

2. Бэриллибит этииттэн тыл ситимин булан суруй

Ойуур сабатыгар оччугуй дьиэ турар.

III. Ахсаан

Задача №1

«Биир туораахтан

Эбиил икки куолас ууннун,

Оттон биир куоласка

Отучча туораах баар

Оччотугар икки сылынан теье куолас уунуей?

Задача № 2

Куобахчаан атын о5олордуун

Биир биригээдэлэр,

Кинилэр тохтубут туораахтары

Бааынаттан ичигэстииллэр.

Бааына уьуна 120 м, кэтитэ 6 0 м буолла5ына

Куобахчаан бааынаттын иэнэ теьенуй?

IV. Тулалыыр эйгэ

1. Тимофей Сметанин «Куобахчаан кунэ» хобоонугар ханнык ойуур кыыллара баалларый?

«Эдэр булчут», 1940 с.

I. Литература аа5ыыта

1. Тимофей Сметанин «Эдэр булчут» хөбөөнугар сурун дьоруой
Ыстапаан тобо булдуттан матта? Санаабын суруй

---

2. «Кулаачыктыы мене-мене

Куобах туран ытыыр.

Булчут онно кыаммат»

Эн Ыстапаан эбитин буоллар хайыан этэй? Санаабын суруй.

II. Ахсаан

Задача №1

Эдэр булчут Ыстапаан булдун хас елуускэбэ араарда, кимиэхэ
уллэрдэ? Схеманан кердер.

Задача № 2

Сана булчут Ыстапаан

Тубахтарын кэрийэн

Куобахтарын хомуйда.

Аара бири куоттарда,

Киэбэ дьиэтигэр тийэн

дьонугар тунэттэ.

Бары биирдии куобабы ылан

олус диэн уердулэр.

Барыта хас куобаҕы туттарда Ыстапаан?

III. Саха тыла

1.Строкалары саабыылаа

Эмньик быьый атаҕа

Суурэн тэйэ истэ

Эдэр булчут дьэргэйэн

Сири билбэт буола уерэн.

2.Агда – диэн тыл суолтатын быһаар

IV. Тулалыыр эйгэ

1.Куобахха туьаҕы дьыл ханнык кэмигэр иитэллэрий?

2.Куобах Саха сиригэр ханна олохсуйарый?

Тумук

Саха биллиилээх суруйааччыта Тимофей Егорович Сметанин, буойун – бэйиэт айымньыларын ааһан, уерэтэн, ырытан, оҕолорго тириэрдэн баран манньк санааҕа кэллим:

1.Тимофей Сметанин кырдьык даһаны улуу саха суруйааччыта, олоҕо эрдэ быстыбатаҕа буоллар, тьелеех элбэх айымньыны ессе даһаны бэлэхтиэ этэй.

2. Оболорго анаан суруйбут хобоонноро, остуоруйара кыра дьон аабарыгар олус тийимтиэлэр, обо чугастык ылынар. Ити барыта кини суруйар, айар талаанын кердерер, тобо диэтэххэ обо психологиятын учугэйдик билэр эрэ кьи инник табыгыстаахтык айыан сеп.

3. Хас биирдии обооо амаммыт айымньыта иитэр- уерэтэр суолталаахтар, олобу кытта ыкса сибээстээхтэр, кыылар-кетердер айымньы дьоруойдара буоланнар кьи майгытын кердереллер.

4. Маннык суду талааннах суруйааччы айымньыларын билини эдэр ыччат элбэхтэ аабара, уерэтэрэ буоллар сир-майгы, билии-керуу етгунэн олус сайдыа этэ. Аныгы Литература аабыта учебниктарыгар Тимофей Сметанин кэпсээннэрэ, остуоруйалара, хобоонноро ессе элбиирэ буоллар диэн бабаа санаа баар уонна киэн бээчэккэ айымньылара тарбанара буоллар олус учугэй буолуо этэ.

5. Толкуйдаабыт метапредметнэй сорудахтарбын учууталлар, тереппуттэр оболору уерэтиигэ, иитиигэ, билиини ханатыыга туьаныхтара дии саныбын.

Тутуллубут литература

- 1.Саха тылыгар быһаарыылаах кылгас тылдыта/ П.С. Афанасьев уо.д.а- Дьокуускай. Бичик, 2008, - 688 с.
- 2.Сметанин Т.Е. Икки томнаах айымньылар./Афанасий Аржаков.- Дьокуускай, Бичик, 1999г.- 208 с.
- 3.Каратаевскай аабылар. А.Е.Григорьева, В.Н.Осипова, Л.Р. Константинова, В.В. Кутукутова.Булуу куората. 2013 с.